

Хашимова Сабоҳат Абдуллаевна
Филология фанлари номзоди (PhD), доцент
Тошкент давлат шарқшунослик институти

ҲОЗИРГИ ХИТОЙ ТИЛИДА “СЎЗ ЯСАЛИШИ” ҲАҚИДА

Аннотация: мазкур мақола ҳозирги хитой тилида сўз ясаши масаласига қаратилган бўлиб, бунда сўз ясаши диахрон ва синхрон тарзда хитой тили доирасида ривожланиши, турли тилшунос олимларнинг ушбу масала бўйича фикр-мулоҳазалари таҳлил қилинган.

Калит сўз ва сўз бирикмалари: морфема, сўз ясаши, сўз яшаш усули, ясама сўзнинг такриби, сўз ясовчи морфема, шакл ясовчи морфема, лексема, аффиксоид, формант.

Аннотация: данная статья повествует о словообразовании в современном китайском языке, диахроническом и синхроническом развития данного предмета в рамках китайского языка, приводятся научные точки зрения различных учёных-лингвистов.

Ключевые слова и словосочетания: морфема, словообразование, способ словообразования, структура сложного слова, словообразовательная морфема, формообразовательная морфема, лексема, аффиксоид, формант.

Abstract: this article tells about word formation in modern Chinese, the diachronic and synchronous development of this subject within the Chinese language, the scientific points of view of various linguistic scholars are given.

Key words and phrases: morpheme, word formation, word formation method, compound word structure, word formation morpheme, morpheme morpheme, lexeme, affixoid, formant.

Тилшуносликда “сўз ясаши”га оид асосий тушунчаларни тўла ва тўғри белгилаш, улардан ҳар бирининг моҳиятини тўғри аниқлаш сўз ясаши тизими билан боғлиқ барча ҳодисаларнинг моҳиятини тўлалигича, тўғри ёритиш имкониятини беради. Бу тушунчалардан ҳар бирини аниқ белгилаш ва моҳиятини тўғри ёритиш бошқасининг ҳам шундай муваффақиятли ҳал этилишига йўл очади. Шу ўринда, умумий тилшуносликда бўлгани каби хитой тили сўз ясашига оид асосий тушунчалар қуйидагилар: 1) “сўз яшаш” (“сўз ясаши”, 2) “сўз яшаш усули”, 3) “ясама сўзнинг такриби”, 4) “сўз ясаши асоси”, 5) “сўз ясовчи”, 6) “сўз ясаши маъноси”, 7) “сўз ясаши типи”, 8) “маҳсулли” ва “маҳсулсиз”¹. Сўз ясаши ҳақида гапирар эканмиз, аввало

¹ 陆志韦. 汉语构词法。北京, 1964。 - 页 13。

юқорида айтиб ўтилган тушунчалар ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш даркор деб ўйлаймиз.

1) “Сўз яшаш” (“сўз ясалиши”) бирикмаси икки маънога эга: 1) умуман янги сўз ҳосил қилиш; 2) тил бирликлари ёрдамида, маълум усул билан сўз ҳосил қилиш. Айнан шу иккинчи маъно билан “сўз яшаш бирикмаси” лингвистик термин ҳисобланади, лингвистик тушунчани билдиради. Бу бирикманинг “сўз ясалиш” шакли ҳам кенг қўлланади. Унинг қайси нисбат шакли эканлигига эътибор бериш лозим. Чунки бу нарса “сўз яшаш” (“сўз ясалиши”, “сўз ҳосил бўлиш”) билан боғлиқ ҳодисаларнинг моҳиятини белгилашда роль ўйнайди. “Сўз ясалиши” тилшуносликнинг алоҳида соҳаси (бўлими) сифатида, сўз яшаш ва у билан боғлиқ бирликлар, ҳодисалар ҳақидаги, умуман айганда, сўз ясалиши тизими ҳақидаги таълимотдир. “Сўз яшаш” термини тил бирликлари ёрдамида маълум усул билан сўз ҳосил қилишни билдирар экан, биринчи галда, ана шу масалага – сўз яшаш усули масаласига тўхташга тўғри келади. “Сўз яшаш усули” тушунчаси сўз ясалиши бўлимининг асосий тушунчалардан бири десак хато бўлмайди. Унинг моҳиятини тўғри англамасдан, аввало, сўз яшашнинг қандай усули ёки усуллари борлигини аниқ белгилаб бўлмайди².

2) Сўз яшаш усули (усуллари) бўйича жуда кўп ишлар килинди, кўп гаплар айтилди. Бироқ хитой тилшунослигида бу ҳодисанинг моҳияти шу вақтга қадар аниқ белгилангани, бу масалада бир фикрга келингани йўқ. Натижада, сўз ясалишига оид жуда кўп ҳодисаларнинг моҳияти тўғри ёритилмаётганлигидан ташқари, “сўз ясалиши” баҳсида бу тизимга алоқаси бўлмаган нарсалар ўрин олиб келяпти. Бу ҳам ясама сўз билан боғлиқ масалаларни тўғри ҳал этишга ўз салбий таъсирини кўрсатиб келмоқда. Демак, сўз яшаш усули масаласида тўғри ва аниқ бир хулосага келиш сўз ясалишига оид ҳодисаларни аниқ белгилаб олишга, уларнинг моҳиятини тўғри ёритишга йўл очади. Бунда ўзга тилларга оид қоидалар, таърифлар асосида эмас, бевосита хитой тилининг ўз материаллари асосида иш кўриш талаб қилинади.

3) Ясама сўзнинг таркиби уни ташкил этувчи қисмлардан иборат бўлади. Ясама сўз сўз ясалиш асосига сўз ясовчини кўшиш орқали ҳосил бўлади. Бинобарин, ҳар бир ясама сўз ана шу икки қисмдан иборат бўлади, яъни сўз ясалиш таркиби сўз ясалиш асоси ва сўз ясовчидан тузилади. Ясама сўз туб сўз, шунингдек, ясама сўздан ҳосил қилиниши мумкин. Лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам ясама сўзнинг таркиби икки қисм (компонент)дан ҳосил бўлади.

4) Сўз ясалиш асоси билан сўз ясовчининг моҳиятини тўғри белгилаш, умуман, сўз ясалишининг, ясама сўзнинг моҳиятини тўғри белгилаш имконини

² А.Ҳожиёв. Ўзбек тили сўз ясалиш тизими. – Т., 2007. – Б. 6.

беради. Хитой тилшунослигида анча вақтларгача бу бирлик қайд этилмас эди. Фақатгина сўз ясовчи аффиксларнинг у ёки бу сўз туркумига оид сўзлардан сўз ясаши қайд этилар эди. Лекин бу нарса сўз ясаши билан боғлиқ бирор ҳодисанинг, жумладан, сўз ясашиш асосининг моҳиятини акс эттира олмайди. Чунки, биринчидан, ҳеч қайси сўз ясовчи бирон туркумга оид сўзларнинг ҳаммасидан сўз ясамайди. Иккинчидан, сўз ясашишига асос бўладиган сўзни от, сифат, феъл деб аташ сўз ясашиш асосининг материал томонинигина акс эттиради ва сўз ясашиши нуктаи назаридан, сўз ясашиши асосининг моҳияти нуктаи назаридан ҳодисани (сўз ясашиш бирлигини) акс эттира олмайди. Шунингдек, сўз ясашиш асосига нисбатан сўз, лексема терминлари аралаш қўлланиб келмоқда. Ҳатто, ясама сўзнинг ўзи ҳам “сўз”, “лексема” деб номланиб келмоқда. Бу ҳам лисоний бирлик ва нутқ бирлигини фарқламаслик билан боғлиқ, албатта. Лекин бунга йўл қўймаслик керак, акс ҳолда ясама сўз таркибий қисмларининг ва ясама сўзнинг ўз моҳияти белгиланмай қолаверади. Оқибатда сўз ясашиши, ясама сўз билан боғлиқ бошқа ҳодисаларнинг моҳиятини белгилаш мумкин бўлмайди. Сўз ясашиш асоси сўз ясашиши сатҳига хос бирлик экан, унинг моҳияти шу нуктаи назардан белгиланиши лозим бўлади. Бу эса, ўз навбатда, ясама сўзнинг моҳиятини белгилашга йўл очади.

Сўз ясашиши асоси ҳақида гап борганида, биринчи навбатда, унинг қандай бирлик экани, яъни лисоний бирликми ёки нутқ бирлигими, лексемами ёки сўз эканини аниқ белгилаш шарт. Шундагина сўз ясашиши билан боғлиқ бошқа ҳодисаларни ҳам тўғри ва аниқ ёритишга йўл очилади. “Сўз” деганда, умуман, луғавий бирлик эмас, маълум бир (муайян) грамматик шаклдаги луғавий бирлик тушунилиши маълум. Шу нуктаи назар билан ёндошилса, сўз ясашиш асосини сўз дейиш мумкин бўлмайди. Чунки у ясама сўз таркибида грамматик шаклга эга бўлмайди. Демак, сўз ясашиш асосига нисбатан “сўз” атамаси худди шу маънода – “сўз ясашиши учун асос бўлувчи луғавий бирлик” маъносида қўлланади.

5) Ҳар қандай ясама сўзнинг таркиби икки қисмдан – сўз ясашиш асоси ва сўз ясовчидан иборат бўлади. Янги сўз ясашда доим шу икки компонент иштирок этиши сабабли айрим ишларда, айниқса рус тилига оид ишларда, сўз ясашиш асоси ҳам, сўз ясовчи ҳам “ясовчи” дейилаверади. Ўзбек тилшунослигида бу ҳақда А.Бердиалиев “Ўзбек тилида сўз ясовчи кўшма аффикслар” номли номзодлик диссертациясида³ қуйидагича фикрни билдиради: “...ўзбек тилида аффиксал сўз ясашиши соҳасида ясовчи элемент” деб, одатда, фақат аффикснинг ўзи қараб келинган, ўзак-негиз ясовчи элемент сифатида қаралмаган, шунга кўра у семантик жиҳатдан кенг таҳлил қилинмаган, ҳолбуки,

³ А.Бердиалиев. Ўзбек тилида сўз ясовчи кўшма аффикслар. Ф.ф.н.дис. – Т., 1970.

масалан, “ипакчи” сўзнининг ҳар икки элементи ҳам ясовчилардир... “ипакчи” сўзи “ипак” ва “-чи” элементларидан ҳосил қилинган”.

Сўз ясалишида икки қисм – сўз ясалиш асоси ва сўз ясовчи иштирок этиши, ясама сўз шу икки қисмнинг бирикувидан ҳосил бўлиши тўғри. Лекин фақат шунга асосланиб, моҳиятдан бир-биридан фарқли бўлган сўз ясалиш бирликларини (сўз ясалиш асоси ва сўз ясовчини) бир хил ном билан, яъни “сўз ясовчи” деб аташ ҳеч бир жиҳатдан мақбул эмас. Мақбул эмаслигидан ташқари, бу нарса муайян тил бирлигига хос моҳиятни сеза билмаслик, фарқламасликдан бошқа нарса эмас. Сўз ясалишида иштирок этувчи бу икки компонент маъноси, вазифаси ва бошқа хусусиятлари билан бир-биридан фарқланади. Шунга кўра, буларнинг ҳар бирини, ўз маъно ва вазифаси асосида, алоҳида ном билан аташ лозим⁴.

“Сўз ясалиш асоси” термини ясама сўзнинг шу компонентининг умумий хусусиятига кўра атайди. Бунда унинг материал жиҳатидан қандай бирлик экани акс этмайди. Масалан, ўзбек тилидаги “терим” сўзининг “тер” қисми (ясама сўзнинг таркибий қисми сифатида) сўз ясалиш асоси, материал қисми сифатида – лексема, туб сўз, феъл. “Теримчи” сўзининг “терим” қисми – сўз ясалиш асоси, материал қисм сифатида – ясама сўз, от.

“Сўз ясовчи” термини ҳам ясама сўзнинг иккинчи таркибий қисмини умумий хусусиятига кўра атайди ва бу номда унинг материал жиҳатдан қандай бирлик экани акс этмайди. Масалан, “рангдор”, “қабулхона”, “камчиқим” сўзларидаги “-дор”, “-хона”, “кам-“ сўз ясалиш бирлиги сифатида сўз ясовчи ҳисобланади. Материал бирлик сифатида эса “-дор” – аффикс, “-хона” – аффиксоид, “кам” – ёрдамчи сўз. Демак, “сўз ясовчи” деганда, сўз ясалиш асосига нисбатан олиниб, унга қўшиладиган ва ясама сўзни ҳосил қиладиган компонент тушунилади. Ана шундай тушуниладиганда, аталганда сўз ясалиш асоси ва сўз ясовчи терминлари ҳар бир бирликнинг (ясама сўз компонентларнинг) моҳиятини, уларнинг ўзаро фарқини аниқ акс эттиради ва сўз ясалиш бирликларининг атамаси ҳисобланади.

Сўз ясовчи вазифасида аффикс, аффиксоид, ёрдамчи сўз қўлланади. Рус тилшунослигида сўз ясовчиларнинг бурча турлари учун умумлаштирувчи “словообразовательнқй формант” термини қўлланади. Хитой тили сўз ясовчиларига нисбатан ҳам, худди ўзбек тилидагидек, ўрни билан, умумлаштирувчи “формант” сўзини (“сўз ясовчи формант” терминини) қўллаш мумкин.

Хитой тилида сўз ясаш учун аффиксал морфемалар хизмат қилиши маълумдир. Шунингдек, аффикслар ёрдамида сўз формалари (шкаллари) ҳосил

⁴ А.Ҳожиёв. Ўзбек тили сўз ясалиш тизими. – Т., 2007. – Б. 21.

қилиниши ҳам маълум. Хитой тилига оид адабиётларда бу ҳодисалар қайд этилган ва сўз ясовчи аффикслар билан форма ясовчи аффиксларнинг ўзаро фарқли белгилари ҳақида аниқ гаплар айтилган. Бироқ бу масалада аниқ бир фикрга келинмаган, мунозарали ўринлар ҳам йўқ эмас. Шундай экан, сўз яшаш таҳлилига оид ишда, биринчи навбатда, сўз ясовчи бирликнинг моҳиятини, ўзига ёндош бўлган бирликдан фарқини белгилаб олиш лозим бўлади.

Сўз ясовчи ва форма ясовчилар ҳақида проф. А.Ғуломов, жумладан, куйидагиларни ёзади: “Сўз ясовчи аффикслар ўзак-негизга қўшилиб, лексик маънони ўзгартириб, янги сўз ҳосил қилади...”. Форма ясовчи аффикслар янги сўз ҳосил қилмайди, маънони кескин равишда юошқа қилиб юбормайди, балки ҳар хил оттенкаларп орттиради...булар граммтик маънога эга бўлади”⁵. Бундай таъриф ҳодисанинг моҳиятини аниқ ифода этмаса-да, сўз ясовчи билан форма ясовчининг фарқини кўрсата олади.

Лисоний бирлик бўлмиш морфеманинг (ясовчи морфеманинг) икки тури мавжудлиги маълум. Улар ўз моҳияти асосида моҳиятан бир-биридан фарқли бўлган тил бирликлари ҳосил қилади: сўз ясовчилар лисоний бирликларни – луғавий бирлик (лексема)ни, форма (шакл) ясовчилар эса нутқий бирлик – сўз шаклини ҳосил қилади. Шунинг учун ҳам сўз ясаши тил луғат қатламининг бойишида асосий йўл ҳисобланади. Маълумки, “сўз” деганда лексеманинг нутқда воқеаланган ҳолати тушунилади. Бошқача айтганда, сўз нутқий бирлик ҳисобланади. Шунга кўра, “сўз яшаш” деб аталаётган ҳодисани “лексема яшаш” деб аташ унинг моҳиятига мос келади⁶. Лекин тилшуносликда ҳозирга қадар давом этиб келаётган анъанага кўра “сўз яшаш” (“сўз ясаши”) атамасини қўллавериш мақсадга мувофиқ. Лексема ўрнида “сўз” атамасининг қўлланиши яна бошқа ҳодисаларда ҳам кузатилади. Масалан, “сўзнинг шакл ва маъно жиҳати”, “сўзнинг аташ (номлаш) вазифаси”, “ясама сўз” ва б. Демак, лексема сўзи ўрнида “сўз атамасини қўллаш умумий ҳолат ҳисобланади”⁷.

б) Сўз ясашиш тизимини тўғри таҳлил этишда сўз ясашиш маъноси тушунчаси муҳим аҳҳамиятга эга. Сўз ясашишига оид кўпгина ҳодисаларнинг, жумаладан, ясама сўзнинг моҳиятини тўғри белгилаш кўп жиҳатдан сўз ясашиш маъносини тўғри англаш билан боғлиқ. Юқорида қайд этилганидек, ясама сўзнинг маъноси унинг таркибий қисмлари – сўз ясашиш асоси ва сўз ясовчи - маъноси асосида юзага келади, шу сабабли ҳам унинг маъносини шу қисмлар маъноси билан асослаш мумкин бўлади. Лекин бу сўз ясашиш маъноси ясама сўзнинг маъносига тенг, деган гап эмас.

⁵ А.Ғуломов. Ўзбек тили грамматикаси. - 1-т., Т., 1975. – Б.82-83.

⁶ Ш.Раҳматуллаев. Тил қурилишининг асосий бирликлари. – Т., 2002. – Б. 16.

⁷ А.Ҳожиёв. Ўзбек тили сўз ясашиш тизими. – Т., 2007. – Б. 25.

Сўз ясалиш маъноси лингвистик адабиётларда турлича талқин этиб келинди. Масалан, Ш.Мирзакуловнинг номзодлик диссертациясида сўз ясалиш маъноси баъзи холларда сўз ясовчи формант маъносига тенглаштирилади, бошқа холларда эса сўз ясалиш асосидан келиб чиқувчи маъно деб таърифланади⁸.

Сўз ясовчининг таҳлилида кўрдикки, ҳар қандай сўз ясовчи бирдан ортиқ сўз ясайди. Биргина сўз таркибида мавжуд бўлган ва ташқи кўринишдан ясовчи кўшимчадек кўринган нарса сўз ясовчи бирлик бўла олмайди. Чунки якка ҳодисалар тизимдан ўрин олмайди. Шунга кўра, конкрет бир сўзнинг ўзига хос маъноси сўз ясалиши тизимига хос маъно бўла олмайди. Ана шу фактнинг ўзиёқ кўрсатадики, айти бир сўз ясовчи ёрдамида ҳосил қилинган сўзлар маъносида ҳар бир ясама сўзга конкретлик билан бирга, улар учун умумий бўлган қисм ҳам бўлади. Демак, ҳар бир ясама сўзнинг маъносида фарқловчи ва умумий сема бўлади. Муайян сўз ясовчи ёрдамида муайян умумий сема асосида ҳосил қилинган сўзлар маъноси сўз ясалиш маъноси дейилади. “Сўзни маъноси” лексикологияга оид тушунча бўлса, “сўз ясалиши маъноси” сўз ясалиши баҳсига оид тушунча ҳисобланади. Худди ана шу тушунчанинг моҳияти асосида сўз ясалишига оид бошқа тушунчаларнинг моҳияти ёритилади.

7) Бир хил сўз ясалиши маъносига эга бўлган ясама сўзлар сўз ясалишининг бир типини ташкил қилади. Масалан, спорт ўйини турини билдирувчи 排球 “paíqiú” “волейбол”, 籃球 “lanqiú” “баскетбол”, 足球 “zuqíu” “футбол” каби сўзлардан ясалган 排球員 “paíqiúyuán” “волейболчи”, 籃球員 “lanqiúyuán” “баскетболчи”, 足球員 “zuqíuyuán” “футболчи” сўзлари “-чи” “yuán” 員 аффикси билан ясалган ашхс отларининг бир типи ҳисобланади. “Сўз ясалиш типи” тушунчаси сўз ясалиш сатҳига оид энг асосий тушунчалардан биридир. Бир хил сўз ясалиш маъносига эга бўлишнинг сабаби эса бундай ясама сўзларнинг бир хил лексик-семантик гуруҳга оид сўзлардан бир сўз ясовчи ёрдамида ҳосил қилинишидир. Шунга кўра сўз ясалиш типига “маълум бир лексик гуруҳга оид сўзлардан муайян бир сўз ясовчи ёрдамида ҳосил қилинган, бир хил сўз ясалиш маъносига эга бўлган сўзлар бир сўз ясалиш типини ҳосил қилади”⁹ деган таъриф берилса ҳодисанинг моҳияти тўғри ва тўла акс этади. Сўз ясалиши типининг таърифига эътибор берилса, унда бир хил сўзларнинг такрорланишини кўрамыз, масалан: бир лексик-семантик гуруҳ, бир хил сўз ясалиш маъноси, бир сўз ясовчи. Бу нарса сўз

⁸ Ш.Мирзакулов. Ўзбек тилида сўз ясалиши маъноси ва парадигмаси. Автореферат. – Самарқанд, 1995. – Б. 15.

⁹ 陈光。汉语词法论。北京，2001。- 页 8。

ясалиш типи “умумийлик” билан характерланишини кўрсатади. Умумийлик эса системага хос, тизимни белгиловчилардан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам сўз ясалиш типининг ўзиёқ сўз ясалиш сатҳи ўз тизимига эгалигидан далолат беради. Сўз ясалиш ҳодисасига эга бўлган сўз туркумларининг барчасида сўз ясалиш типлари мавжуд. Ҳар бир сўз туркуми сўз ясалишидаги сўз ясалиш типлари мажмуи шу сўз туркуми сўз ясалиш тизимини ташкил этади ва “от ясалиш тизими”, “фёъл ясалиши тизими” каби атамалар билан юритилади¹⁰.

8) Хитой тилшунослигида маҳсулли ва маҳсулсиз терминлари сўз ясовчиларга ва сўз ясалиш усулига нисбатан қўллаб келинди, яъни маҳсулли ва маҳсулсиз сўз ясовчиларга ва сўз яшаш усулларига, ҳатто сўз яшаш моделлари, сўз яшаш қолипларига хос ҳодиса деб қаралмоқда. Бу ҳол ҳар бир ҳодиса (тушунча)нинг моҳиятини тўғри англамаслик, моҳиятини тўғри акс эттирувчи муайян маъноли термин қўлламасликнинг оқибатидир, ҳодисанинг моҳияти тўғри белгиланмаслигини кўрсатувчи фактдир. Маҳсулли-маҳсулсиз ҳақида гап борар экан, аввало, унинг моҳиятини ва сўз ясалишига оид қайси тушунча билан боғлиқлигини аниқ белгилаб, шу асосда иш кўриш талаба этилади. Бунда, биринчидан, “маҳсулли ва маҳсулсиз” деганда қандай ҳодиса тушунилиши, иккинчидан, бу ҳодисанинг сўз ясовчига, сўз яшаш усулига ёки сўз ясалиш моделига оидлиги аниқ белгиланиши ҳамда ўзи алоқадор бўлган ҳодиса доирасида ўрганилиши лозим бўлади.

“Маҳсулли-маҳсулсиз” (“Унумли-унумсиз” терминидаги маҳсулли (унумли) сўзи “маҳсули бор” ва “сермаҳсул” маъноларида бефарқ қўлланиб келаётгани маълум. Бу ўринда икки ҳодисани фарқлагш лозим: 1) янги сўз ясалиши ёки ясалмаслиги; 2) кам миқдорда ёки кўп миқдорда сўз ясалиши.

Биринчи ҳоисанинг моҳиятини “маҳсулли-маҳсулсиз” термини тўғри ва аниқ акс эттиради. Яъни янги сўз ясалаётган бўлса, маҳсулли, янги сўз ясалиши йўқ бўлса, маҳсулсиз бўлади. Иккинчи ҳодисанинг моҳиятига эса “каммаҳсул-сермаҳсуллик” термини мос келади. яъни кам миқдорда сўз ясалса, каммаҳсул, кўп миқдорда сўз ясалса, сермаҳсул бўлади.

Муайян тилнинг ўзаро алоқадаги сўз ясалиш типлари мажмуи сўз ясалиши тизими ҳисобланади. Шунинг учун ҳам сўз ясалиши билан боғлиқ ҳодисалар ва уларнинг моҳияти ҳар бир ясама сўзнинг ёки ҳар бир сўз ясалишининг ўзи мисолида эмас, сўз ясалиш типи мисолида ёритилиши керак. Шу асосда сўз ясалиш тизимининг таҳлили юзага келади.

Хитой тилида “сўз ясалиши” терминини таърифлаш унинг турли хил маънога эга эканлиги билан боғлиқ. Анъанавий тарзда “сўз ясалиши” деб

¹⁰ А.Ҳожиев. Ўзбек тили сўз ясалиш тизими. – Т., 2007. – Б. 40.

мавжуд бўлган сўз бирликлари негизида янги сўзларнинг ҳосил қилинишига айтилади. Шунга асосан, сўз ясалиши тилнинг луғавий таркибининг турли усуллар билан бойитилиши сифатида ифодаланди. Янги сўзлар тилда амал қилувчи қоидалар, шунингдек муайян тил механизмини акс эттирувчи моделлар бўйича ҳосил қилинади. Уни ифодалаш учун ҳам “сўз ясалиши” атамаси қўлланади. Бу ҳолда у ёки бу тилда янги сўзларни яратиш усуллари назарда тутилади. Бундан ташқари, “сўз ясалиши” термини билан ҳосила сўзларнинг тузилиши, ҳосила сўзлар тизими ва шу каби тушунчалар ҳам ифодаланади. Маълумки, сўз ясалишининг объекти бўлиб сўз ҳисобланади ва у лингвистиканинг бошқа бўлимларида ҳам ўрганилади. Сўз ясалишининг тилшуносликнинг сўзни ўрганувчи бошқа бўлимларидан бўлган фарқларидан бири шундаки, у тилнинг барча сўзларини эмас, балки фақат ҳосила сўзларнигина ўрганади. Бунда ҳосила сўзлар “тилнинг луғавий таркибининг алоҳида олинган бирликлари сифатида эмас, балки уларнинг тегишли ҳосил қилувчиларга муносабати, уларнинг ўз сўз ясалиши структураси – сўз ясалиши усули, ясалиш модели ва ҳ.к.лар бўйича бир хил бўлган, бошқа ҳосилалар билан бирга ўрганилади. Шундай қилиб, сўз ясалишида ўрганиладиган тил бирликлари сифатида нафақат ҳосила сўзлар, балки муайян категориялар, ҳосила сўзларнинг формал ва семантик белгиларга эга бўлган бирикмалари ҳам кўриб чиқилиши керак”¹¹.

Умумий равишда қабул қилинган сўз ясалишини сўзларнинг кўшилиши ва сўз ясалишига ажратилишига мувофиқ, одатда, сўз ясовчи конструкцияларнинг иккита асосий синфи – мураккаб сўзлар ва ҳосила сўзлар кўрсатилади. Е.Кубрякова “ҳосила сўз” атамасига кенгроқ маъно беради: ҳосила деганда “ҳам аффиксал тузилмалар, ҳам мураккаб сўзлар, ҳам аббревиатуралар, ҳам конвертланган бирликлар (яъни махсус сўз ясовчи элементсиз ясалган) ва иккиламчи сўз ясовчи конструкцияларнинг барча турлари”¹² тушунилади. Мазкур таърифга кўра ҳосила сўз камида битта тўла маъноли морфемага ва аффиксга ёки бир нечта тўла маъноли морфемага эга бўлиши керак.

“Ҳосила сўз” терминига шундай ёндашув хитойлик лингвистларнинг айрим ишларида ҳам учрайди. Чунончи, 思想 “sixiang” – “ғоя”, “мафкура”, “фикр” сўзини тавсифлаб, Ван Ли уни ҳосила сўзларга 派生词 “paishengci”га киритади, чунки у иккита ҳосила бўлмаган 思 “si” – “фикрлаш”, “ёдга олиш” ва 想 “xiang” – “фикрлаш”, “хаёл суриш” сўзлардан ясалган.

¹¹ Xun Chanxu. Nanyu cihui. – Changchun, 1956. – 493 б.

¹² Кубрякова Е. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М., 1981. – С.24.

Цуй Фуань ҳам сўзларни қўшиш ёки ўзакларни қўшиш йўли билан ясалган сўзларни ҳосила сўзларга киритади.

Тилшуносликда тарихий (диахроник) ва тавсифланадиган (синхроник) сўз яшаш ажратилади. А.Хаматова фикрича, “Синхрон сўз яшаш бирга мавжуд бўлган бирликларнинг муносабатини, диахроник эса – бир турдаги бирликларнинг бошқаларига айланиш жараёнини ўрганади”¹³. Сўз яшашнинг муҳим вазифалари қаторига синхроник сўз яшаш усуллари ўрганиш киради.

Модомики замонавий хитой тилининг кўп сўзлари ўзаро боғланган, муайян структурани ифодаладиган морфемалардан тузилган экан, сўз яшаш вазифаларидан бири сўз тузилишини, унинг таркибий қисмларини ўрганиш ҳисобланади. Ҳосила сўзларнинг тузилишини ўрганиш билан бир қаторда уларнинг семантик структурасини ўрганиш вазифаси юзага келади. Сўз яшашнинг семантик томонини ўрганиш зарурати тўғрисида Е.Кубрякова, Г.Марчанд¹⁴, А.Хаматова, Лу Чживей ва бошқа олимлар айтиб ўтган.

Шуни таъкидлаш жоизки, юртимиз, рус ва хитой тилшунослигида сўз яшалишининг ўрни ҳақида ягона фикр йўқ. Ф.Фортунатов¹⁵, Лу Чживей¹⁶ сўз яшалишини морфология бўлимига киритадилар.

Бошқа лингвистлар сўз яшалишини морфология ва синтаксис билан бир қаторда грамматиканинг бўлимларидан бири сифатида ҳисоблайдилар. Сўз яшалишига бундай ёндашув А.Реформатский¹⁷, Гао Яочи¹⁸, Чжан Цзин¹⁹ ишларида ўз аксини топган. Сунь Чансюй²⁰, Ван Чао Юань²¹ сўз яшалишини морфология билан алоқасини таъкидлаган ҳолда, сўз яшалишини лексикологияга киритадилар.

Сўнгги йилларда бошқа нуқтаи назар кенг тарқалган бўлиб, унда биноан сўз яшалиши – фонетика, лексикология, морфология, синтаксик каби, тилшуносликнинг мустақил бўлидир. Бу нуқтаи назар Е.Кубрякова²², Лу

¹³ Хаматова А. Словообразование современного китайского языка. – М.: Муравей, 2003. – С.8

¹⁴ Marchand H. The Categories and types of Present Day English word formation. Wiesbaden, 1960. - 379 p.

¹⁵ Фортунатов Ф. Сравнительное языкознание // Избранные труды. Т.1. – М., 1956. – С.23–197.

¹⁶ Lu Zhiwei. Hanyude goucifa. – Beijing, 1957. – 160 ye.

¹⁷ Реформатский А. Введение в языкознание – М., 1955. – 542 с.

¹⁸ Gao Yaoqi. Xiandai hanyu yufa. Henan, 1982. 266 ye.

¹⁹ Zhang Jin. Ju, cizu, juzi. – Haerbing, 1984. – 199 ye.

²⁰ Xun Chanxu. Hanyu cihui. – Changchun, 1956. – 493 ye.

²¹ 王赴航.. 动词重叠研究方法. Beijing.2003. – 64 页.

²² Кубрякова Е. Что такое словообразование? – М., 1965. – 78 с.

Чживэй²³, Жень Сюэлян²⁴, Чжан Шоукан²⁵ ва бошқаларнинг ишларида ўз ифодасини топган.

“...Сўз ясалишининг ўзига хослиги – унинг кўп қирралилиги, алоқаларининг кўп томонламалигида. Шу боис сўз ясалиш жараёнларини бир томонлама олиб қараш, масаланинг туб ҳолатини акс эттирмайди ва сўз ясалиши масаласини анча чеклайди” - деб ёзади Е.Кубрякова. Унинг фикрича, “сўз ясалишини мустақил кўриб чиқиш фойдасига бўлган ишончли далил бўлиб сўз яшаш моделлаштиришнинг мавжудлиги хизмат қилади. Бу ҳосила каби мураккаб комплекс бирликларни яратиш билан боғлиқ бўлган усул ва воситаларнинг тизимли уюшган йиғиндиси сифатида қаралади. Шунга мувофиқ, сўз яшашнинг асосий вазифаси бўлиб сўз ясовчи моделлаштиришнинг хусусиятларини барча аспектларда – мазмунли, генетик, натижавий, структур-функционал ва б. ўрганиш ҳисобланади”²⁶.

М.Степанова таъкидлаганидек, сўз ясовчи “қонунлар ва жараёнлар, уларни ҳам лексик, ҳам грамматик қонун ва жараёнлардан фарқловчи, қатор ўзига хос хусусиятларга эга”²⁷.

Сўз ясалиши тилшуносликнинг бошқа бўлимлари билан, авваламбор, грамматика ва лексика билан боғлиқ. Бу алоқа, биринчи навбатда, тилшуносликнинг бу учта бўлими ўрганадиган объектининг умумийлиги билан тушунтирилади. В.Немченконинг фикрича²⁸, сўз ясалишининг морфология билан алоқаси, сўз ясалишида ҳам морфологияда ҳам сўзлар уларни ташкил этган бирликлар, яъни морфемаларни инобатга олган ҳолда ўрганилишида намоён бўлади. Синкретик морфемалар, ёки бир вақтда иккита функционал вазифани бажарувчи ҳамда сўз ясовчи ва грамматик мазмунларга эга бўлган морфемаларнинг мавжуд бўлиши морфология ва сўз ясалиш ўртасидаги алоқани тасдиқлайди. Бироқ морфологиянинг сўз ясалиши билан яқин алоқаси уларнинг бир хиллигини англамайди. Сўз ясалишда кўпинча морфология билан бевосита алоқаси бўлмаган соҳалар ажралиб туради. Уларга сўз ясовчи моделнинг, сўз ясалиш қаторининг ясалиш техникасини, синтактик, лексик-семантик сўз ясалиши ва ҳ.к.ларни киритиш мумкин. Сўз ясалишининг синтаксис билан алоқаси сўз қўшилиш соҳасида яққол кузатилади. Маълумки, сўз қўшилишидан ҳосил бўлган кўп сонли ҳосила сўзларнинг бошланғич базаси бўлиб, сўз бирикмалари ёки синтактик бирликлар ҳисобланади. Масалан, хитой

²³ Lu Zhiwei. *Hanyude goucifa*. – Beijing, 1957. – 160 ye.

²⁴ Ren Xueliang. *Hanyu zaocifa*. – Beijing, 1980. – 290 ye.

²⁵ Zhang Shoukan *Goucifa he gouxingfa*. – Hubei, 1981. – 96 ye.

²⁶ Кубрякова Е. Словообразование // *Общее языкознание: Внутренняя структура слова*. – М., 1972. – С.350.

²⁷ Степанова М. Словообразование немецкого языка. – М., 1953. – С.53-54.

²⁸ Немченко В. Основные понятия словообразования в терминах. – К., 1985. – С. 10.

тилида мураккаб сўз қисмлари орасида мавжуд бўлган муносабатлар, сўз бирикмалари компоненталари ўртасидаги муносабатлар билан бир хил. Сўз ясалишининг синтаксисдан фарқи мураккаб сўз ва сўз бирикмасини ажратиш мумкинлигидадир.

Сўз ясалиш лексикология билан бевосита боғлиқ. Ҳар бир сўз, тил луғавий таркибининг қисми бўлиб, лексикологик таҳлил объектини акс эттиради. Сўз ясалишининг лексикология билан алоқасини, сўз ясалиши муаммолари билан шуғулланувчи барча лингвистлар кўрсатадилар. Бироқ айримлар, масалан, У Чжанькунь ва Ван Цинь бу алоқа сўз ясалишини лексикологияга қўшишга асос деб билади. Бошқалар, масалан Чжан Шоукан, аксинча, сўз ясалиш билан лексикологиянинг ўхшашлигига, улар орасидаги фарққа ҳам эътибор берадилар.

Сўз ясалишининг лексикология билан алоқаси яна шунда намоён бўладики, тилшуносликнинг иккала бўлимида ҳам сўзлар уларнинг лексик мазмуни инобатга олинган ҳолда ўрганилади. Лексик семантикага мурожаат этмасдан туриб, сўз ясалишини таҳлил этиб бўлмайди. Чунки фақат лексик семантика орқали сўзлар орасидаги сўз тузувчи ҳосилавийликни аниқлаш, ҳосила негизини ажратиш, бинобарин, сўз ясовчи воситани, сўз яшаш усули, сўз яшаш моделини аниқлаш мумкин. Ҳосила сўзлар тилда қўлланилиб, лексика қонунлари бўйича ривожланади, яъни янги ҳосила мазмунлар касб этиши, лексикологиянинг ўрганиш предметида айланиб, бошқа сўзлар билан синонимик, антонимик ва омонимик алоқага киришиши мумкин.

Шундай қилиб, сўз ясалиши – бу тадқиқот предмети ва объектига, бирликлар ва улар орасидаги муносабатларга эга бўлган, тилшуносликнинг мустақил бўлидир. Шу билан бирга сўз ясалиши тилшуносликнинг бошқа бўлимлари билан боғланган.

Хитой тилида сўзни ўрганишнинг бошланиши деб хитойли лингвистлар, милоддан аввалги III асрда яратилган Сюнь Цзининг 正名 “Zhengming” трактатини ҳисоблайдилар. Чжан Шоукан бу трактатдан бир жумлани таҳлил қилиб шуни таъкидлайдики, 约 “yue” сўзи унда 构词原则 “gouci yuanze” – сўзнинг тузилиш принципи маъносида ишлатилиб, қадимги хитой мутафаккирларининг хитой сўзи структурасига бўлган қизиқишини эътироф этади. Чжан Шоукан 说文解字 “Showen jiezi”, 释名 “Shiming” ва бошқа қадимий ишларнинг хитой тилидаги сўзни ўрганишда муҳим аҳамиятга эга эканлигини ҳам айтиб ўтади²⁹.

1898 йилда Ма Цзяньчжуннинг 马氏文通 “Mashi wentong” грамматикаси чоп этилди. Гарчи бу ишда, ҳозирги кунда сўз ҳақидаги фанда аввалгиларидаги

²⁹ Zhang Shoukan. Goucifa he gouxingfa. – Hubei, 1981. – Y e 83-84.

каби қадимий хитой тили таърифланган бўлсада, унда энди 同义 “*tongyi*” – “синонимия”, 对待 “*duidai*” – “антонимия”, 偏正 “*pianzheng*” – “тобъелик” каби янги терминлардан фойдаланилган.

1913 йилда нашр этилган Ху Илунинг 国语言学草创 “*Guoyu xue caochuang*” ишида, сўз ясаши масалалари ва шакл ясаши ҳам кўриб чиқилади. Хусусан, Ху Илу 形式 “*xingshi*” – “шакл” деб номланган бобнинг учинчи бўлимида хизматчи морфемалар 儿 “*er*” ва 子 “*zi*” тўғрисидаги масалани таҳлил қилади, 了 “*le*” ва 着 “*zhe*” ёрдамчи сўзларнинг ролини кўрсатади. У 看 “*kan*” сўзига 了 “*le*” сўзи қўшилса, у ўтмишдаги ҳаракатни билдиришини, 着 “*zhe*” - сўз ҳозирдаги ҳаракатни билдиришини таъкидлайди. Чжан Шоукан фикрича, Ху Илунинг биринчи бўлиб хитой тилида шакл ясашининг мавжудлигини кўрсатиб берди.

Лю Фу 中国文法通论 “*Zhongguo wenfa tog'lun*” ишида кўриб чиқилаётган лексик бирликларга қараб сўз ясашини тўртга бўлимга ажратди: содда, мураккаб, дивверегент ва ажралмайдиган.

Юқорида кўрсатилган ишлар замонавий хитой тили тўғрисидаги фанни яратиш ва ривожлантириш учун асос бўлган.

Замонавий тилнинг сўз ясаши тўғрисидаги фанни ривожлантиришга Ван Ли, Люй Шусян, Гао Минкай, Ли Цзиньси, Лу Чживэй, Ху Фу, Вэнь Лянь, Чжу Дэси, Чжоу Цзумо, Чжан Цзин, Чжан Чжигун, Чжан Шилу, Жень Сюэлян, Цуй Фуюань, Лю Шусинь каби ва бошқа лингвистлар катта хисса қўшдилар. Хусусан, Ли Цзиньси отларни сўз ясаши нуқтаи назаридан батафсил таснифлашни биринчи бўлиб таклиф этди.

1921 йилда нашр этилган 国语讲坛 “*Guoyu jiangtan*” отлар олти тоифа бўйича ажратилган. Булар: 合成词 “*hechengci*” “қўшма”, 并行的 “*bingxingde*” “параллель”, 联属的 “*lianshude*” “ўзаро боғланган”, 对待的 “*duidaide*” “антонимик”, 迭用的 “*dieyongde*” “такрорий”, 带语尾的 “*daiyuweide*” суффиксли.

Замонавий хитой тилининг сўз ясаши бўйича муҳим ишлардан бири бўлиб Лу Чживейнинг 汉语的构词法 “*Hanyude goucifa*” - “Хитой тилининг сўз ясаши” ҳисобланади. Лу Чживэй тобъелик, натижавий, феъл-объектли, субъект-предикатив, редуликатив ва аффиксал тузилмаларнинг таҳлилини келтиради. Лу Чживейнинг мазкур асарида хитой тилида мураккаб сўзни сўз бирикмасидан ажратиш муаммосининг концепцияси берилган. Гарчи иш муаллифи, унинг асари фақат сўз ясашининг айрим амалий масалаларини ҳал қилишга бўлган уриниш эди, деб таъкидласада, монография замонавий

хитой тилининг сўз ясалиши назариясини ривожлантиришда муҳим босқич бўлди.

Лу Чживэйнинг 北京话单音词词汇 “*Beijingshua danyinci cihui*” - “Пекин диалектининг бир бўғинли лексикаси” бўлиб, унда у отларнинг 26 турини ажратиб кўрсатган, шунингдек, сўз компонентлари ўртасидаги муносабатларни инобатга олган ҳолда, уларнинг таҳлилини келтирган.

Чжан Шоуканнинг сўз ясалиши бўйича монографияси ва мақолалари ҳам мураккаб назарий тадқиқотларни акс эттиради. Унинг 构词法和 构刑法 “*Goucifa he gouxingfa*” - “Сўз ясалиши ва шакл ясалиши” монографиясида нафақат хитой тили сўз ясалишининг назарияси, балки унинг тадқиқ этилиш тарихи ҳам келтирилади.

Хитой тилининг сўз ясалиши назариясини ривожлантириш ҳақида сўз юритиб, рус лингвистларининг хитой тилшунослигининг ушбу бўлимини ривожлантиришга қўшган катта хиссасини эътироф этмай бўлмайди.

1930 йилда Е.Поливанов хитой тили структурасининг мавжудлигини, мураккаб сўзлар ва сўз бирикмаларидаги сўзларнинг компонентлари ўртасидаги муносабатларнинг бир турлилигини кўрсатиб берди. Хитой тилшунослигини ривожлантиришда, Е.Поливановнинг хитой сўзлари учун статистик устивор меъёр бўлиб икки бўғинлилиқ ҳисобланади³⁰, деган хулосаси муҳим бўлди. Тадқиқотчи учта сўз ясовчи моделини ёки инкорпорациясини ажратди: атрибутив-номланган, копулятив, феълли-объект модели. Кейинроқ И.Ошанин³¹ бу учта модельга замонавий хитой тилидаги мураккаб сўзларнинг яна иккита моделини: натижавий ва феъл-субъект моделини қўшди. Шу билан бирга айнан ушбу олим томонидан хитой тилида икки маъноли сўзлар - “биномлар”нинг кўринишлари ва турларининг таснифи келтириб ўтилди.

Хитой сўз ясалиши назариясини ишлаб чиқишга А.Драгунов³², Н.Коротков³³, В.Солнцев³⁴, Б.Исаенко³⁵, Н.Солнцева³⁶, С.Яхонтов³⁷, А.Семенас³⁸ ҳам катта хисса қўшганлар. Чунончи, В.Солнцев³⁹ чет эллик

³⁰ Иванов А., Поливанов Е. Грамматика современного китайского языка. – М., 1930. – С. 7

³¹ Ошанин И. Слово и части речи в китайском языке. – М., 1946. – 125 с.

³² Драгунов А. Грамматическая система современного китайского языка. – Л., 1962. – 270 с.

³³ Коротков Н. Основные особенности морфологического строя китайского языка. – М., 1968. – 400 с.

³⁴ Солнцев В. Очерки по современному китайскому языку. – М., 1957. – 204 с.

³⁵ Исаенко Б. К проблеме границ китайского слова. Опыт китайско–русского фонетического словаря. – М., 1957. – 145 с.

³⁶ Солнцева Н. Очерки по современному китайскому языку. – М., 1957. – 153 с.

³⁷ Яхонтов С. Категория глагола в китайском языке. – Л., 1957. – 181 с.

³⁸ Семенас А. Лексика китайского языка. – М.: Муравей, 2000. – 312 с.

хитойшунослигида биринчи марта сўз туркумлари конверсиясини замонавий хитой тилининг сўз яратилиши усулларида бири сифатида ишлаб чиқди. Н.Коротков⁴⁰ сўз ясовчи моделлар структураси ва семантикасидаги қонуниятлари таърифлаб берди. Сўз ясаши назарияси учун А.Драгунов, Н.Коротков, В.Солнцев, С.Яхонтов, Н.Солнцеваларнинг ишларида келтирилган изоляцияловчи турдаги тилларнинг морфологик тизимининг тавсифи муҳим ҳисобланади.

Россия хитойшунослигида хитой сўз ясашига бағишланган алоҳида ишлар мавжуд. Уларга Т.Задоевнинг⁴¹ “Замонавий хитой тилида натижавий феъллар”, О.Фролованинг⁴² “Замонавий хитой тилининг терминологик лексикасида сўз ясаши”, А.Хаматованинг⁴³ “Замонавий хитой тилида сўз ясаши”, А.Семенованинг⁴⁴ тадқиқотлари қиради.

Хитой тилида сўз ясаши муаммоларининг хорижий тадқиқотлари орасида америкалик лингвист Чжао Юаньженни⁴⁵ эслатиб ўтиш керак.

Ўзбек хитойшунослиги мактабида хитой тилида сўз ясаши муаммосига оид алоҳида тадқиқот иши мавжуд эмас. Бироқ, бир қатор ўзбек хитойшуносларнинг бу мавзуга оид мақолалари, илмий ишлари катта эътиборга лойиқ. Хусусан, М.Махмудходжаев⁴⁶, А.Ходжаев, А.Каримов⁴⁷, С.Носирова⁴⁸, С.Хашимова⁴⁹, Л.Султанова⁵⁰, Ж.Зиямухаммедов⁵¹, И.Бекмуратов⁵² ва б.

Шуни таъкидлаш керакки, хитой тилининг сўз ясашини ўрганишнинг узок тарихига қарамай, унинг кўп аспекти хали етарлича, баъзилари эса

³⁹ Солнцев В. Очерки по современному китайскому языку. – М., 1957. – 204 с.

⁴⁰ Коротков Н. Основные особенности морфологического строя китайского языка. – М., 1968. – 400 с.

⁴¹ Задоев Т., Хуан Шуин. Основы китайского языка (Основной курс). – М.: Наука, 1986. Т.2. – 245 с.

⁴² Фролова О. Словообразование в терминологической лексике современного китайского языка. – Н., 1981. – 132 с.

⁴³ Хаматова А. Словообразование современного китайского языка. – М.: Муравей, 2003. – 223 с.

⁴⁴ Семенов А. Лексикология современного китайского языка. – М.: Наука, 1992. – 277 с.

⁴⁵ Zhao Yuanren. Beijing kouyu yufa. – Xianggang, 1974. – 152 ye.

⁴⁶ Махмудходжаев М. Хитой тилшунослиги тарихи. – Т., 2004 й. – 25 б.

⁴⁷ Каримов А. Хитой тилидаги ҳисоб сўзлар: лексик–семантик, структурал ва функционал таҳлил. – Т.: ТошДШИ, 2003. – 119 б.

⁴⁸ Носирова С. Хитой тилининг ижтимоий–сиёсий ва дипломатик терминологияси. – Т.: Янги аср авлоди, 2011. – 150 б.

⁴⁹ Хашимова С. Ҳозирги хитой тилида редупликация. Т., 2012. – 114 б.

Хашимова С. Носирова С. Хитой тили грамматикаси. – Т.: Jahon Press, 2012. – 150 б.

⁵⁰ Зиямухаммедов Ж. Хитой тили. – Т., 2009. – 240 б. – ҳаммауалифликда.

⁵¹ Султанова Л. Хитой тили. – Т., 2009. – 240 б. – ҳаммауалифликда.

⁵² Бекмуратов И. Хитой ёзуви ҳақида. – Т., 1996. – 65 б. – ҳаммауалифликда.

умуман ўрганилмаган. Сўз ясашиши муаммоларини ўрганиш эса хитой тили тўғрисидаги умумий маълумотларни чуқурлаштириш учун ҳам зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бердиалиев А. Ўзбек тилида сўз ясовчи қўшма аффикслар. Ф.ф.н.дис. – Т., 1970.
2. Драгунов А. Грамматическая система современного китайского языка. – Л., 1962.
3. Задоев Т., Хуан Шуин. Основы китайского языка (Основной курс). – М.: Наука, 1986. Т.2.
4. Зиямухамедов Ж. Хитой тили. – Т., 2009. – 240 б. – ҳаммауалифликда.
5. Каримов А. Хитой тилидаги ҳисоб сўзлар: лексик–семантик, структурал ва функционал таҳлил. – Т.: ТошДШИ, 2003.
6. Коротков Н. Основные особенности морфологического строя китайского языка. – М., 1968.
7. Кубрякова Е. Что такое словообразование? – М., 1965.
8. Кубрякова Е. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М., 1981.
9. Кубрякова Е. Словообразование // Общее языкознание: Внутренняя структура слова. – М., 1972.
10. Махмудходжаев М. Хитой тилшунослиги тарихи. – Т., 2004 й. – 25 б.
11. Мирзакулов М. Ўзбек тилида сўз ясашиши маъноси ва парадигмаси. Автореферат. – Самарқанд, 1995.
12. Немченко В. Основные понятия словообразования в терминах. – К., 1985.
13. Носирова С. Хитой тилининг ижтимоий–сиёсий ва дипломатик терминологияси. – Т.: Янги аср авлоди, 2011.
14. Гуломов А. Ўзбек тили грамматикаси. - 1-т., Т., 1975.
15. Раҳматуллаев Ш. Тил қурилишининг асосий бирликлари. – Т., 2002.
16. Реформатский А. Введение в языкознание – М., 1955.
17. Семенов А. Лексика китайского языка. – М.: Муравей, 2000.
18. Семенов А. Лексикология современного китайского языка. – М.: Наука, 1992.
19. Солнцев В. Очерки по современному китайскому языку. – М., 1957.
20. Султанова Л. Хитой тили. – Т., 2009. – 240 б. – ҳаммуалифликда
21. Фортунатов Ф. Сравнительное языкознание // Избранные труды. Т.1. – М., 1956.
22. Степанова М. Словообразование немецкого языка. – М., 1953.
23. Фролова О. Словообразование в терминологической лексике

современного китайского языка. – Н., 1981

24. Хаматова А. Словообразование современного китайского языка. – М.: Муравей, 2003.

25. Хашимова С. Ҳозирги хитой тилида редупликация.- Т., 2012.

26. Хашимова С. Носирова С. Хитой тили грамматикаси. – Т.: Jahon Press, 2012.

27. Ҳожиёв Ҳ. Ўзбек тили сўз ясалиш тизими. – Т., 2007.

28. Xun Chanxu. Hanyu cihui. – Changchun, 1956.

29. Marchand H. The Categories and types of Present Day English word formation. - Wissbaden, 1960.

30. Gao Yaoqi. Xiandai hanyu yufa. Henan, 1982.

31. 陆志韦。汉语构词法。北京，1964。

32. Lu Zhiwei. Hanyude goucifa. – Beijing, 1957.

33. Ren Xueliang . Hanyu zaocifa. – Beijing, 1980.

34. Xun Chanxu. Hanyu cihui. – Changchun, 1956.

35. Zhang Jin. Ju, cizu, juzi. – Haerbing, 1984.

36. Zhang Shoukan Goucifa he gouxingfa. – Hubei, 1981.

37. Zhang Shoukan. Goucifa he gouxingfa. – Hubei, 1981.

38. Zhao Yuanren. Beijing kouyu yufa. – Xianggang, 1974.

39. 王赴航. 动词重叠研究方法. – Beijing.2003.